

Monografia *Politica lingvistică în învățământul superior din RSSM – element al ideologiei imperiale și instrument de inginerie națională*. Chișinău: Lexon-Prim; Oradea: Ratio et Revelatio, 2023, 340 p., semnată de dr. în istorie Liliana Rotaru, este o lucrare de pionierat sub mai multe aspecte: (1) în carte se prezintă o atentă definiție a *politicii lingvistice* într-o anumită perioadă într-un spațiu geografic concret; (2) se oferă o analiză aprofundată și migălos documentată a politicilor lingvistice implementate în RSSM (1940–1965) și modul în care acestea au fost utilizate ca instrumente ale ideologiei imperiale sovietice; (3) se lucrează cu materiale de arhivă, care vizează concret contribuția persoanelor cu funcții de răspundere implicate în procesul de „inginerie națională”. În viziunea autoarei, sintagma „politică lingvistică în învățământul superior din RSSM” reprezintă „un sistem de norme scrise și nescrise, oficiale și semi-oficiale, precum practicile curriculare și extracurriculare ale autorităților sovietice, care urmăresc să stabilească principiile și modul în care sunt folosite limbile rusă și română (moldovenească) în sistemul educației superioare din RSSM, astfel ca să contribuie la realizarea misiunii politico-ideologice și sociale și a politicii naționale a regimului sovietic în final” (p. 27).

Discutând o problemă sensibilă, autoarea își previne cititorii și eventualii critici, specificând utilizarea etnonimului *moldovean/moldoveni* „pentru a-i desemna pe etnicii români care locuiau în RSS Moldovenească și în raioanele limitrofe ale RSS Ucrainene” (p. 28), mergând pe respectarea, întâi de toate, a principiului *obiectivității*, care „impune eliminarea părtinirii în evaluarea faptelor și fenomenelor legate de specificul implementării politicii lingvistice sovietice în învățământul superior în RSSM și a rezistenței cadrelor didactice și a studenților la procesul de rusificare și de construcție a limbii moldovenești, precum și o analiză specifică a acestui fenomen din punctul de vedere al condiționalității sale istorice” (p. 29), adăugând acestuia *metoda analizei critice*, „aplicată pentru a analiza și interpreta diferite opinii și surse care reflectă subiectul cercetat și a le încadra în contextul fenomenului studiat” (p. 30).

Subiectul lucrării se încadrează cronologic în perioada 1940/1944 – mijlocul anilor 1960 (p. 31), când se produce „universalizarea limbii ruse” (p. 32) în RSSM și în republicile ex-sovietice. La baza acelei universalizări se afla o decizie unională din 19 mai 1964 – Ordinul „Cu privire la predarea limbii ruse în instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate în republicile unionale și autonome” (p. 140), care avea să genereze progresiv un *moldovenism antiromânesc* (p. 32, cum îl numește Gheorghe Negru). Ar fi fost extrem de binevenit, în acest context, un bine cunoscut articol semnat de același Eugeniu Coșeriu „Moldovenismul... nu se opune românismului, ci este parte a lui...” (discurs rostit pe 22 mai 2001 cu ocazia conferirii titlului de doctor honoris causa al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. În: „Revistă de lingvistică și știință literară”, 1999, nr. 4 – 2001, nr. 6, p. 166-169), unde celebrul lingvist de origine basarabeană afirma: „Există două tipuri de moldovenism. Mai întâi, un moldovenism în cadrul românismului, un moldovenism care *nu se opune românismului, ci este o formă a românismului. Și există un alt tip de moldovenism, un moldovenism opus românismului, cel care se afirmă pe o identitate arbitrară, moldovenească, la același nivel cu identitatea românească și opune identitatea moldovenească acestei identități românești. Și acest din urmă moldovenism opus românismului este, la rândul lui, de două tipuri: există moldovenismul *naiv și nevinovat* al celor care, orbiți de o propagandă*

îndelungată, orbiți de tot ce li s-a opus și de tot ceea ce li s-a ascuns timp de șaiszeci de ani, cred că nu sunt români, cred că vorbesc altă limbă și îți spun cu foarte multă inocență, vorbindu-ți așa cum vorbesc eu acuma, că ei nu știu românește, că vorbesc numai *pe moldovenește*. Și celălalt tip e moldovenismul *vinovat și mincinos*, moldovenismul care în mod conștient cultivă dezbinarea, ura împotriva a tot ceea ce e românesc și care încearcă, cu argumentele cele mai absurde, să afirme o identitate moldovenească opusă identității românești” (p. 167) (evid. ne aparțin). „Vreau să spun prin aceasta, continua în același discurs marele savant, că există și un moldovenism care își are moralitatea, eficacitatea lui, că poți fi moldovenist fără a fi antiromân. Ba mai mult, că poți fi moldovenist fiind în același timp român și român în toată puterea cuvântului. Și că poți, ca moldovenist în acest sens, să spui că te simți acasă în Europa, că dacă, totuși, la București te simți mai acasă decât la Tübingen sau la Madrid, la Chișinău ori la Bălți te simți mai acasă decât la București” (ibidem, p. 169). Dar în volumul aici prezentat este vorba de *moldovenismul opus românismului*, care a marcat profund mentalitatea și identitatea populației din fosta republică unională, intens cultivat prin intermediul învățământului superior. Bineînțeles că problematica în cauză a fost luată în discuție în mai multe studii, semnate de lingviști și istorici, de exemplu, Igor Cașu, Gheorghe Negru, Elena Negru, Valentin Burlacu, Argentina Gribincea, Mihai Gribincea, Ion Șișcanu, Vasile Bahнару, Anatol Ciobanu, Gheorghe Cojocar, Silviu Berejan, Ion Ețcu, Inga Druță, Iraida Condrea, Elena Oteanu, Elena Postică, Ion Țurcanu, Gheorghe Moldovanu, Teodor Cotelnic, Octavian Țicu, Eugenia Bojoga și mulți alții, dar niciunul dintre studii nu a beneficiat de documentare din surse arhivistice atât de exacte și de complete ca studiul elaborat de dna Liliana Rotaru.

Autoarea a exploatat „surse inedite”, identificate în arhivele naționale și ale instituțiilor de învățământ superior din Republica Moldova, documente ale CC al PC(b)M/PCM conținute în dosarele Direcției Arhivei Organizațiilor Social-Politice (DAOSP) a Agenției Naționale a Arhivelor a Republicii Moldova (ANA DGAN) (stenograme, procese-verbale și hotărâri ale congreselor, conferințelor și plenurilor republicane ale PC(b)M/PCM, ale ședințelor biroului de partid, comitetelor orașenești și raionale de partid, corespondența cu instituțiile de învățământ, numeroase note informative, rapoarte și memorii, reclamații, cereri etc.), multe cu sigla „strict secret”. O categorie importantă de surse sunt documentele organizațiilor primare de partid ale instituțiilor de învățământ superior din RSSM. În aceeași categorie de surse se înscriu și documentele din fondurile autorităților sovietice republicane (Sovietul Comisarilor Poporului/de Miniștri al RSSM, Direcția Centrală de Statistică a Sovietului de Miniștri al RSSM, Comitetul pentru Învățământul Superior și Mediu de Specialitate al Sovietului de Miniștri al RSSM, Comisariatul Poporului/Ministerul Învățământului din RSSM și altele), păstrate în Arhiva Națională a Republicii Moldova și consultate cu acribie de către cercetătoare. Documentelor identificate în arhivele naționale ale Republicii Moldova li s-au adăugat surse inedite din instituțiile arhivistice din Ucraina, iar toate acestea au fost completate cu surse de istorie orală și memorialistică.

Printre „alte instrumente ale politicii lingvistice erau cele administrative, având în vedere aici, în primul rând, principiile și modul de constituire a formațiunilor academice, în special la instituțiile non-pedagogice. Chiar și după formarea bazinului românofon de candidați la studii superioare, sub pretextul numărului mic de moldoveni înmatriculați, nu se formau „grupe cu predarea în limba moldovenească”, iar moldovenii admiși erau înscriși în grupe ruse (prestigiul grupelor „rnaț” („русский язык в национальной школе”) era incomparabil mai mare decât al grupelor în care se studia „limba moldovenească”; am avut cel puțin 6 colegi, fete și băieți, cu medii de absolvire total diferite, inclusiv medaliați cu aur, dar și cu medii relativ modeste, care au fost încurajați să depună actele – și chiar au depus și au absolvit! o facultate „rnaț”, iar astăzi nu o profesază niciunul dintre ei). În același tip de instrumente se înscrie și administrarea lucrărilor de secretariat: majoritatea documentelor adresate autorităților de către studenți (cereri, reclamații, autobiografii

și alte) erau redactate în limba rusă, comunicarea cu autoritățile școlilor superioare și cele publice se făcea în rusă, și, astfel, terminologia administrativă intra în vocabularul viitorilor intelectuali tot în limba rusă” (p. 280).

Una dintre contribuțiile notabile ale cărții este detalierea modului în care limba rusă a fost impusă în sistemul de învățământ superior ca mijloc de consolidare a puterii sovietice și de erodare a identității naționale moldovenești, dar și eliminarea consecventă a tuturor formelor de manifestare a românismului. Și din nou, lectura acestei cărți m-a trimis în permanență la studiul coșerian: „Limba și politică” – „Revista de lingvistică și știință literară”, 1996, nr. 5, p. 10-28, prin care se combate ideea ades vehiculată: „Limba nu are nimic cu politica”. Coșeriu discută despre „caracterul politic al limbajului”, precizând că: „dimensiunea politică a limbajului se referă, oricum, numai la domeniul istoric și (...) se manifestă în mod fundamental ca solidaritate cu comunitatea lingvistică în planurile limbii istorice, a limbii comune și a limbii exemplare. La aceste planuri se referă *politica lingvistică* ca ansamblu de atitudini și activități deliberate destinate să afirme și să promoveze o alteritate istorică anumită și care tind „să guverneze” direct sau indirect comportamentul lingvistic al unei comunități” (p. 22). Ceea ce trebuie să reținem din acel celebru studiu coșerian e că: „... **a vorbi o limbă este un act politic implicit**” (p. 22).

Liliana Rotaru explorează evoluția istorică a politicilor educaționale și lingvistice, subliniind schimbările majore care au avut loc de-a lungul decadelor și impactul acestora asupra identității naționale și culturale a populației locale. Cercetătoarea argumentează că această politică a fost nu doar un mijloc de control politic, dar și o formă de „inginerie” promovată acerb în societate, având ca scop să uniformizeze identitățile etnice și culturale în conformitate cu ideologia imperială sovietică. În acest scop, autoarea reușește să-și susțină argumentele cu numeroase exemple concrete și date statistice, analizând inclusiv dosarele profesorilor, programele universitare, politicile de recrutare a personalului didactic și inițiativele de schimb cultural. Lucrarea este scrisă într-un stil captivant, aproape ca un detectiv, devenind un adevărat document istoric și sociologic, iar anumite personalități prind alură de personaje de film documentar.

În lipsa altor lucrări de aceeași anvergură, care să fie bazate prioritar pe date de arhivă, volumul devine o lucrare fundamentală atât pentru lingviști, cât și pentru istorici, dar și pentru cei interesați de istoria învățământului în spațiul RSSM, care are repercusiuni nefaste până la ora actuală. Se adeverește că politicile lingvistice au avut un impact asupra identităților naționale în contextul imperialismului sovietic mai puternic și mai subtil decât s-a crezut, cu bătaie lungă în timp, pături întregi ale populației, inclusiv cele cu școală superioară, de fapt, generații întregi, lăsându-se pradă manipulării ideologice și beneficiilor/privilegiilor pe care le aducea implicarea într-un astfel de proces de deznaționalizare atent ghidată de organele de vârf. Printr-o analiză riguroasă și documentată pentru fiecare afirmație, Liliana Rotaru varsă mai multă lumină asupra unei perioade desosebit de complexe și controversate din istoria statului numit Republica Moldova.

Procesul sinuos al denumirii și redenumirii limbii vorbite, influențat direct prin intermediul intelectualității care se forma la facultate este prezentat de autoare prin invocarea a unei întregi liste de cercetători care s-au manifestat în acea perioadă. Pe unii dintre ei realmente i-am cunoscut, aceștia fiind profesorii de la facultate sau colegi ai noștri care au activat lungi perioade în instituțiile de cercetare: Nicolae Corlăteanu, Sofia Pereva, Leonid Curuci, Nicolae Pecec, Ion Dumeniuk, Otilia Stamatina, Ion Osadenco, Silviu Berejan, Valentin Mândăcanu, Vasile Badiu, Anatol Ciobanu, Vlad Pohilă ș.a. Fiind absolventă de litere la „Creangă”, am rezonat cu afirmația că „Institutul Pedagogic din Chișinău era cea mai mare și mai prestigioasă școală superioară care pregătea personal didactic pentru învățământul general din RSSM” (p. 201), dar am avut și regretul că universitatea nu s-a ridicat întotdeauna la nivelul așteptărilor, mulți dintre profesori oscilând între adevăr și neadevăr istoric. În contextul acestei lucrări, scurtele lor biografii prezentate în subsolul paginilor,

pot fi recitite și cu alți ochi. Suntem de acord cu observația că „starea de lucruri din instituțiile de învățământ și din știința și pedagogia contemporană din Republica Moldova nu sunt decât repercusiuni ale proceselor începute în anii 1940–1950 ai secolului trecut. Astăzi, ca și atunci, avem medii universitare scindate în „moldoveniști” și „româniști” și discuțiile vor continua, căci educația sovietică a reușit să formeze adepți ai moldovenismului lingvistic și istoric” (p. 206-207). Este cazul să adăugăm că chiar noi, generația care a prins anul 1989 ca pe o izbăvire, am fost chiar noi cobaii experimentelor de deznaționalizare, din „cauza numărului mic de ore rezervate, dar mai ales din cauza atitudinii disprețuitoare a non-vorbitorilor de limba română față de limba populației autohtone în contextul șovinismului ridicat la politică de stat al *fratelui mai mare* și al rusificării directe și netănuite” (p. 200). Și desi am protestat și noi, mai mult așa, în surdina, împotriva acestei situații de facto, abia în anii 80, trebuie să constatăm, dimpreună cu autoarea, că „dinamica ascendentă a rusificării și rusianizării învățământului superior, declarat „moldovenesc”, a produs în mediile universitare românofone și reacții contestatate vocale, care au tins să se coaguleze într-o rezistență organizată, deși nu a rezultat o formațiune sau organizație politică” (p. 286). Acea formațiune urma să apară la finele anilor 90, Frontul Popular din Moldova, în care a crezut multă lume și în care s-au implicat activ profesorii noștri.

Nu pot să nu adaug, la finele acestei prezentări de carte, dar ieșind, de fapt din ea, ca pe o reală surpriză faptul că autoarea i-a dedicat ex-ministrului Nicolae Mătcaș, anterior profesor și șef de catedră la Institutul Pedagogic „Ion Creangă” (unul din „românofilii camuflați”, p. 288), ministru al științei și învățământului al RSSM în perioada 1990–1994, mai multe materiale în care a scos în evidență contribuția distinsului profesor la românizarea învățământului din Republica Moldova. N-am să uit niciodată cum, în plin proces de deznaționalizare, Nicolae Mătcaș ne dicta nouă, studenților, și ulterior tot dumnealui verifica, trimițând subtil la origini, celebra poezie pentru copii *A venit un lup din crâng...* de George Coșbuc (și asta se întâmpla prin 1985!). Liliana Rotaru scrie despre Nicolae Mătcaș ca despre un curajos promotor de reforme, care a avut un rol deosebit de important în implementarea procesului de depolitizare a învățământului superior, prin impulsivitatea proceselor de dezideologizare și depolitizare, prin crearea condițiilor de revenire a învățământului la tradițiile naționale (*Depolitizarea învățământului superior din Republica Moldova și rehabilitarea victimelor politicii de deznaționalizare*. În: *Reabilitarea victimelor infracțiunii*, 22 octombrie 2021, Chișinău. Bălți: Tip. Indigou Color, 2022, Ediția 6, p. 28-36, p. 30). Din păcate, agrarienii veniți la conducere, în 1994, au stopat procesul de revenire la normalitate, iar ex-ministrul, rămas pe drumuri, s-a autoexilat la București. Recomandăm, pentru înțelegerea mai largă a perioadei și a modului în care s-au produs/nu s-au produs schimbările, și alte materiale semnate de Liliana Rotaru: „...o școală ce ne-ar întoarce la origini” – *învățământul din Republica Moldova în ministeriatul lui Nicolae Mătcaș*. În: *Latinitate, Romanitate, Românităte*, Ed. 5, 5-6 noiembrie 2021, Chișinău: CEP USM, 2022, Ed. 5, p. 459-489; *Educație și politică vs. politică și educație în „era agrariană” a Republicii Moldova (1994-1998)*. În: *Tyragetia*. Serie nouă, 2022, nr. 2(31), p. 249-265.

Volumul se găsește în acces deschis, deci poate fi găsit cu o simplă căutare pe internet. Curriculumul actual dacă nu are un curs dedicat politicii lingvistice, ar trebui urgent să-l includă. Nu în calitate de curs optional. Cartea aceasta s-ar număra printre lecturile obligatorii. Cu un Coșeriu cap de listă, bineînțeles. Oricât de digitale vor deveni generațiile viitoare, fără cunoașterea rădăcinilor, dar și a sacrificiilor înaintașilor în lupta pentru adevărul istoric, nu vor înțelege cine sunt cu adevărat și nici pe ce pământ trăiesc. Căci, „sub noua eră de libertăți publice ce se deschide” (I.L. Caragiale), când facem sau nu facem alegeri, istoria are o întotdeauna o calitate: se repetă.

**Elena UNGUREANU, dr. hab. în filologie,
Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”**